

IX CONGRÉS D'ANTROPOLOGIA: CULTURA I POLÍTICA

La primera setmana de setembre del 2002 es reuní a Barcelona el IX Congrés d'Antropologia de la Federació d'Associacions d'Antropologia de l'Estat Espanyol, organitzat per l'Institut Català d'Antropologia. Durant quatre dies, més de sis-cents professionals procedents de tot l'Estat i d'altres dinou països estigueren debatent sobre les relacions entre política i cultura. En l'acte de clausura del Congrés, celebrat al Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, a darrera hora de la tarda del 7 de setembre del 2002, les i els congressistes aprovaren la següent

DECLARACIÓ

Fou des de l'antropologia que, fa ja diverses dècades, es va reclamar per a la noció de *cultura* —l'objecte central de la nostra disciplina— un paper protagonista en els debats sobre les causes de la diversitat i, per extensió, de la desigualtat humanes. Amb això vam voler contribuir, al costat dels avenços de la genètica, a desautoritzar científicament la pretensió que hi havia algun fonament "racial" en la varietat de formes humanes de pensar, fer i dir, i molt menys en la seva qualificació com a "superiors" o "inferiors". L'origen de l'heterogeneïtat humana quedava instal·lat, de la mà d'aquesta noció de cultura —com a entitat canviat, dinàmica, determinant, però també determinada per la història— en la capacitat dels éssers humans no només de viure en societat, sinó de generar i transformar constantment la societat que vivien.

Han passat els anys i aquest IX Congrés d'Antropologia s'ha plantejat com a tasca central la de fer un balanç dels usos polítics que aquella noció de cultura ha acabat rebent. La idea de cultura s'empra avui per a fins molt diferents, per no dir antagònics, aquells que l'antropologia va desitjar veure realitzats quan va cridar l'atenció sobre la seva importància en l'explicació de la diversitat. Lluny de servir per a impugnar la irrevocabilitat de les diferències humanes, la cultura s'ha convertit avui en un mer succedani de la desprestigiada idea de raça i serveix, molt més subtilment, per als mateixos fins, que no són uns altres que els de la naturalització de les asimetries socials i la justificació ideològica de l'exclusió social.

La discriminació, la segregació i la marginació són, avui, en essència, "culturals". On un dia es va parlar de "races inferiors", ara s'hi parla de cultures "incompatibles amb els nostres valors". Els partits xenòfobs ja no clamen a favor de la puresa racial, sinó que adverteixen dels perills que sofreix la "integritat cultural" de les seves respectives nacions. Al seu torn, les grans institucions polítiques i els partits majoritaris empen la idea de cultura per justificar la inferiorització de milers d'éssers humans,

promulgant lleis que els neguen l'accés a la justícia i la igualtat. Aquestes mateixes instàncies poden, no obstant això, proclamar públicament la seva adhesió a valors de "tolerància entre cultures", convertits en les seves mans en una retòrica buida i demagògica. En aquest mateix marc, "multiculturalisme" i "interculturalitat" serveixen per designar, amb freqüència, polítiques que no es basen en la pluralitat mòbil d'estils de vida presents en una mateixa societat, sinó en l'existència d'un supòsit mosaic de compartiments hermètics que tanquen a cada individu en la seva "identitat" ètnica, i dels quals s'insinua que no és possible escapar. Els mitjans de comunicació empren una vegada i una altra la noció de cultura per trivialitzar i simplificar determinats conflictes socials, insinuant que les seves causes tenen a veure, d'una manera fosca, amb les adhesions culturals dels seus protagonistes. L'antirracisme oficial assumeix com a propi aquest discurs, basat en una apropiació desenfocada de la noció de cultura, i dóna a entendre que és una major "comprensió entre les cultures" el que permetrà superar les brutals injustícies de què són víctimes tantes persones. En aquest ordre de coses, no sembla percebre's fins a quin punt l'exaltació del "mestissatge cultural" amaga una premissa racista: segons la qual és possible —encara que es proclami indesitjable— que puguin existir en algun lloc cultures pures.

Un exemple de tot això ho constitueix el que està succeint avui a l'Estat espanyol en matèria d'immigració. Aquí, aquesta preocupació per la diferència cultural, per a justificar tot tipus d'atropellaments, apareix associat amb polítiques anomenades "d'estrangeria" que vulneren escandalosament els drets humans més bàsics. La diversitat cultural és mostrada, cop rere cop, com allò que impossibilita que un Estat, que se suposa "de dret", el sigui de bo de bo, com si l'heterogeneïtat humana fos un obstacle insalvable perquè es realitzessin els principis democràtics bàsics d'igualtat i llibertat. Les conductes institucionals reals en relació amb els treballadors i treballadores vinguts d'altres països i amb les seves famílies —insistentment mostrats com a procedents de cultures de difícil integració en la nostra societat— consisteixen a sotmetre'ls a condicions d'arribada i d'estada moltes vegades atroces. Un vague discurs oficial sobre la "integració dels immigrants" es combina amb la condemna a milers d'éssers humans —culpables senzillament d'haver arribat fins aquí, i de ser pobres—, a formes inconcebibles d'explotació laboral, a un tracte legal que no els reconeix com a persones, i a un setge policial que es tradueix en detencions arbitràries, deportacions sense garanties i, en ocasions —i si els informes de diferents organismes internacionals referent a tot això són certs— als maltractaments, i fins i tot, en alguns casos, a la mort. Aquesta és, ara com ara, la realitat del "multiculturalisme" a l'Estat espanyol.

En aquest context —marcat per lleis i pràctiques institucionals que sistematitzen i generalitzen la injustícia, la brutalitat i l'explotació contra els immigrants—,

ens inquieta que Barcelona, la ciutat que acull el nostre Congrés, estigui preparant una exaltació al màxim nivell de "les cultures", com a tema polític i com a espectacle mediàtic. La perspectiva d'un gran esdeveniment com el Fòrum Universal de les Cultures 2004 ens fa preguntar-nos sobre si servirà, com es pretén, per fer l'elogi de la convivència fèrtil entre distints, i de la necessitat i la possibilitat de generar marcs igualitaris que permetin superar les diferències sense negar-les, ni si sabrà denunciar els abusos i les desigualtats que es produiran davant dels seus ulls. El projecte apareix massa carregat de compromisos institucionals, i d'implicacions immobiliàries i urbanístiques, per no contemplar-lo sotmès a plans de promoció de la ciutat destinats a turistes i a inversors, i a estratègies d'autolegitimació política de cara a la pròpia ciutadania.

Per tot això, els antropòlegs i les antropòlogues reunits en aquest IX Congrés a Barcelona, la primera setmana de setembre del 2002, volem expressar el nostre rebuig a la utilització de les diferències culturals com a justificació d'unes polítiques d'immigració discriminatòries i negadores de drets humans fonamentals, com també la nostra preocupació atesa la possibilitat de que el Fòrum 2004 acabi esdevenint un espectacle grandiloqüent i buit a parts iguals, al servei dels interessos polítics i econòmics dels seus promotors.